

Ivan Klinec: Zabudla Európa na Taylorovo posolstvo ?

Participácia ako zdroj hospodárskeho rastu

Jedným z významných zdrojov hospodárskeho zázraku Japonska a krajín juhovýchodnej Ázie je využitie filozofie participácie v hospodárskej politike týchto krajín. Participácia sa v týchto krajinách stala dôležitým zdrojom hospodárskeho rastu. Výsledkom využitia participácie ako zdroja hospodárskeho rastu v Japonsku a v krajinách juhovýchodnej Ázie je razantný nástup ekonomík týchto krajín na čelo globálnej hospodárskej súťaže a postupný presun ťažiska svetovej ekonomiky do oblasti ázijsko-pacifického regiónu. Zaujímavá je pritom skutočnosť, že hoci bol otcom myšlienky a filozofie participácie ako zdroja hospodárskeho rastu Američan Frederick Winslow Taylor, túto filozofiu naplno využilo až Japonsko a krajiny juhovýchodnej Ázie, a nie USA alebo krajiny Európy, ako by sa podľa jej pôvodu dalo predpokladať. Predovšetkým krajiny Európy, ktoré dnes v globálnej hospodárskej súťaži ťahajú za kratší koniec, môžu ľutovať, že nevyužili myšlienkový odkaz Fredericka W. Taylora, ktorý už na začiatku 20.storočia vytvoril filozofiu participácie ako zdroja hospodárskeho rastu, vhodnú pre ekonomiky vstupujúce do 21.storočia. Taylor tak umožnil predovšetkým Japonsku ešte pred koncom 20.storočia vytvoriť model prosperujúcej ekonomiky súci na vstup do 21.storočia.

Drucker o Taylorovi

Taylorov prínos k vytvoreniu dnešných vysokovýkonných ekonomík vyspelých priemyselných krajín sveta v súčasnosti oceňuje najmä jeden z najlepších odborníkov teórie a praxe manažmentu Peter F. Drucker. Drucker vo svojej poslednej knihe Postkapitalistická spoločnosť, vydanéj v roku 1993, tvrdí, že Fredericka Taylora by mali zaradiť spolu s Darwinom a Freudom medzi trojicu najvýznamnejších tvorcov moderného sveta 20.storočia. Podľa neho výsledky, ku ktorým Taylor dospel pri štúdiu práce, ďaleko prevyšujú teoretické závery mnohých významných ekonómov 20.storočia. Taylora k štúdiu práce inšpirovalo zdesenie

z rastúcej nenávisti medzi robotníkmi a kapitalistami, ktorá v spoločnosti dominovala koncom 19. storočia. Taylor mal však oproti mnohým ekonómom - teoretikom aj tú výhodu, že pracoval aj ako robotník a mohol spojiť svoje priame praktické skúsenosti z pracovného procesu so štúdiom práce. Drucker uvádza, že Taylor videl to, čo mnohí myslitelia jeho obdobia nevideli, a to, že konflikt medzi robotníkmi a kapitalistami nie je nevyhnutný.

Taylor si stanovil za jeden z hlavných cieľov pomôcť robotníkom zvýšiť ich produktivitu tak, aby mohli dostávať slušnú mzdu. Podľa Druckera Taylora pritom nemotivovalo zvyšovanie výkonnosti alebo vytváranie ziskov pre vlastníkov a až do svojej smrti zdôrazňoval, že tým, čo získa hlavnú časť plodov zvýšenej produktivity, musí byť robotník a nie vlastník. Drucker tvrdí, že Taylorovým hlavným motívom bolo vytvorenie spoločnosti, v ktorej majú vlastníci a robotníci, kapitalisti a proletári spoločný záujem na zvýšení produktivity a môžu vybudovať harmonické vzťahy na základe aplikácie poznania pri práci. Na Taylorovu snahu o vytvorenie lepšej a harmonickejšej spoločnosti názorne poukazujú aj jeho myšlienky smerujúce k zväčšeniu skutočného bohatstva sveta, k zmnoženiu ľudského šťastia, ku skráteniu pracovného času, k zlepšeniu vyučovania, poskytnutiu ľuďom viac radosti, umenia, hudby a všetkého, čo skrášľuje život človeka, ktoré možno nájsť vo väčšine jeho prác a štúdií, ktoré zverejnil a publikoval.

Príkladom pochopenia Taylorových úsilí a využitia jeho filozofie v praxi je Japonsko, ktoré vytvorilo spoločnosť, kde väčšina obyvateľstva má záujem na zvyšovaní produktivity a tým aj výkonnosti a sily japonskej ekonomiky. Drucker uvádza, že doteraz sa najbližšie k pochopeniu súvislostí Taylorovej filozofie priblížili práve japonskí zamestnanci a japonské odbory po druhej svetovej vojne. Paradoxom je, že najmenej Taylorovu filozofiu pochopili v USA a v Európe, pričom v USA dokonca vyvolala vlnu nenávisti k samému Taylorovi.

Iba málo postáv intelektuálnej histórie ľudstva malo väčší vplyv ako Taylor, iba málo z nich sa stretlo s takým nepochopením ako Taylor a slová iba máloktorej z nich sa s takou vytrvalosťou nesprávne citovali. Dodnes je Taylor čiastočne ignorovaný, pretože stále pretrváva pohrdanie prácou, a to hlavne medzi intelektuálmi. Drucker uvádza, že najčastejšie publikovaná Taylorova analýza s názvom Prehadzovanie piesku lopatou nie je, samozrejme, tým, čo by „vzdelanec“ oceňoval, alebo čomu by dokonca pripisoval nejaký význam.

Drucker tvrdí, že Taylorova povest' utrpela predovšetkým preto, lebo využil poznanie k štúdiu práce, za čo ho odbory v tom čase preklínali a proti nemu sa rozpútala jedna z najdivokejších kampaní americkej histórie. Taylorovým zločinom bolo v očiach odborov jeho tvrdenie, že neexistuje žiadna „kvalifikovaná práca“. Pokiaľ ide o manuálne operácie, možno hovoriť iba o „práci“ a každá práca sa môže analyzovať rovnakým spôsobom. Každý robotník, ktorý je ochotný vykonávať prácu spôsobom, ktorý bol na základe analýzy určený ako optimálny, je „prvotriednym človekom“ a zasluhuje si „prvotriednu mzdu“, tzn. rovnakú ako kvalifikovaný robotník, ktorý má za sebou dlhé učňovské roky, alebo dokonca i viac.

Taylorova axióma, že každá manuálna práca, či už je kvalifikovaná alebo nekvalifikovaná, môže sa analyzovať a organizovať prostredníctvom znalostí, sa javila jeho súčasníkom ako absurdita a mystéria remeselníckej zručnosti, sa všeobecne uznávali po mnoho a mnoho ďalších rokov. Taylor si okrem odborov popudil proti sebe aj vlastníkov najmä tvrdením, že veľký podiel prírastkov zisku dosiahnutých vedeckým riadením, by mali dostať skôr robotníci ako vlastníci. Drucker uvádza, že Taylor popudzoval vlastníkov aj tvrdením, že právomoc v závode nesmie byť založená na vlastníctve, ale jej základom môžu byť iba tie najlepšie znalosti. Inými slovami: podľa Druckera Taylor požadoval to, čo sa dnes nazýva „profesionálny manažment“ a čo bolo podľa kapitalistov 19. storočia predmetom prekliatia a „radikálnym kacírstvom“ a za čo Taylora označovali a napádali ako „strojcu problémov“ a „socialistu“. Útoky proti Taylorovi zašli až tak ďaleko, že ho vypočúvali pred sociálnym výborom americkej snemovne vo veci Taylorovej a iných sústav riadenia dielní. Jeho výpoveď pred týmto výborom neskôr vydali pod názvom O zásadách vedeckého riadenia a stala sa jedným zo základných učebných textov teórie vedeckého riadenia.

Taylorovo poslanstvo

Taylorovým poslanstvom sa obvykle označuje Taylorova teória vedeckého riadenia, ktorá sa často nezaraďuje medzi vedecké teórie manažmentu alebo ekonómie pre spomínané pohrdanie intelektuálmi a teoretikmi. Táto teória sa tiež označuje ako Zásady vedeckého riadenia a Taylor ju opublikoval vo svojich prácach a štúdiách. Z nich medzi hlavné patria: Zásady vedeckého riadenia (1911), (1916), Riadenie dielní (1903), Sústava mzdy od kusa (1895), Úspech (1909) a záznamy výsluchov

Taylora pred rozličnými úradmi, inštitúciami, orgánmi a komisiami. Niektoré názvy Taylorových štúdií o vedeckom riadení, napríklad Vedecké riadenie v nahadzovaní lopatou vyvolávajú často odpor u katedrových teoretikov a intelektuálov a bývajú hlavnou príčinou, že Taylora nezaraďujú do učebníc ekonomického myslenia.

Taylorova vedecká teória riadenia sa i dnes často nesprávne chápe, vykladá a interpretuje a často sa z nej jednostranne vytrhávajú iba jej časti, ktoré však nemôžu nahradiť celú teóriu. Taylorova teória vedeckého riadenia sa často označuje aj ako teória začiatkov kapitalizmu, ktorá je už dávno prežitá a je nepoužiteľná. Pravdou však je, že Taylorova teória vedeckého riadenia sa dodnes plne nepochopila, vo veľkej miere prebehla čas a jej plné využitie možno predpokladať práve v súčasnosti, v čase striedania civilizačných paradigiem.

Ak sa na Taylorovu teóriu vedeckého riadenia pozrieme bližšie zistíme, že táto teória je založená na tom, čo sa dnes nazýva zmenou paradigmy myslenia a zmenou vnímania sveta. Samu Taylorovu teóriu možno chápať v súvislostiach prebiehajúceho civilizačného prechodu ako teóriu participácie, ako zdroja hospodárskeho rastu a aplikácie znalostí v ekonomike a spoločnosti. Z tohoto pohľadu je Taylorová teória vedeckého riadenia plne kompatibilná so základnou filozofiou koncepcie znalostnej ekonomiky a znalostnej spoločnosti Petra Druckera, ktorá do veľkej miery vychádza práve z tejto teórie. Taylorova teória vedeckého riadenia predstavuje neoddeliteľný komplex vzájomne prepojených a vzájomne sa ovplyvňujúcich týchto piatich princípov:

1. Prvým, najdôležitejším a hlavným princípom vedeckého riadenia je radikálna zmena v myslení a správaní robotníkov a zamestnávateľov. Taylor túto radikálnu zmenu nazýva úplným duševným prevratom. Tento úplný duševný prevrat musí podľa neho nastať u robotníkov v dielni alebo v podniku a musí znamenať úplný duševný prevrat v ich postoji k práci, k spolurobotníkom a k zamestnávateľom. A taký istý úplný duševný prevrat musí nastať aj v správe podniku, a u vedúceho dielne, riaditeľa, u vlastníka podniku a správnej rady a musí znamenať úplný duševný prevrat v ich povinnostiach k spolupracovníkom v správe, k robotníkom aj k všetkým denným úlohám. Taylor tvrdí, že bez takejto úplnej duševnej revolúcie na oboch stranách nemožno hovoriť o vedeckom riadení. Podstata úplného duševného prevratu spôsobeného vedeckým riadením spočíva v tom, že robotníci i zamestnávatelia prestanú sústreďovať pozornosť iba na prebytok, ako na vec

najdôležitejšiu, ale začnú si spoločne všímať to, aby prebytok rástol až do tej veľkosti, že sa nemusia škriepiť o jeho delenie. Pritom uznajú, že ak prestanú ťahať každý na inú stranu a radšej začnú ťahať za jeden koniec rovnakým smerom, zvýši sa prebytok spoločným úsilím až na neuverenie. Obidve strany si uvedomia, že keď budú svorne spolupracovať a pomáhať jedna druhej, namiesto toho, aby stáli proti sebe a proti sebe bojovali, zvýši sa prebytok oproti minulosti mnohonásobne, a budú vyššie mzdy tak robotníkov, ako aj zisk vlastníkov. Podľa Taylora takýto začiatok veľkého duševného prevratu je začiatok mieru namiesto vojny, bratskej spolupráce namiesto sporov, začiatok ťahania za jeden koniec namiesto toho, aby každá strana ťahala inde, ako aj začiatok vzájomnej dôvery namiesto podozrievania a priateľstva namiesto nepriateľstva. Taylor tiež tvrdí, že toto nové stanovisko je vlastnou podstatou vedeckého riadenia, a neexistuje vedecké riadenie dovtedy, pokiaľ sa toto stanovisko nestalo ústrednou myšlienkou na oboch stranách, pokiaľ nová myšlienka spolupráce nenahradí starú myšlienku sváru a boja.

2. Druhým princípom vedeckého riadenia je zmena nazerania na podstatu fyzickej a duševnej práce. Táto zmena nazerania spočíva v tom, že neexistuje čisto fyzická a čisto duševná práca, ale každá práca má v sebe zložku fyzickú i zložku duševnú. Ako príklad uvádza Taylor vedecké riadenie v nahadzovaní lopatou, kde samo nahadzovanie lopatou vyžaduje určité premýšľanie a zručnosti a obsahuje teda v sebe i prácu fyzickú i duševnú. Zmena nazerania a uvedomenie si, že každá práca má duševnú i fyzickú zložku, vedie k prekonaniu opovrhovania duševnou alebo fyzickou prácou a prispieva k úcte ku každému druhu práce a aj k prekonaniu nenávisti a opovrhovania k rozličným druhom práce, napríklad nahadzovaniu lopatou.
3. Tretím princípom vedeckého riadenia je participácia na vytváraní, t.j. participácia na kreativite. Uvedomenie si participácie robotníka i zamestnávateľa na vytváraní umožňuje prekonať nepriateľské vzťahy robotníkov i zamestnávateľov a sústrediť sa na vytváranie, namiesto na boj medzi sebou a delenie prebytku. Tento princíp vedeckého riadenia musí byť zároveň ustavične vzájomne prepojený s princípom participácie na vytvorení. Princíp participácie na vytváraní je spojený aj s rozdelením práce v podniku rovnakým dielom medzi robotníkov a správu

podniku. Práca, ktorú pri starom spôsobe riadenia robil robotník prevážne sám, je v novom spôsobe riadenia rozdelená na dve obsiahle časti, a jednu si vedome berie na starosť správa podniku.

4. Štvrtým princípom vedeckého riadenia je aplikácia znalostí vo výrobe a riadení. Ako príklad aplikácie znalostí v riadení uvádza Taylor šport, napríklad baseball, kde vedecké riadenie spočíva v tom, že pri baseballe alebo inom športe je vedecky vypracovaný aj najmenší pohyb hráča. Každý prvok hry podrobne a starostlivo študovali mnohé osoby a nakoniec urobili rozhodnutie o každom pohybe hráča, čo vyhlásili za normu pre celú krajinu. Aplikácia znalostí vo výrobe a v riadení spočíva v tom, že každý prvok práce sa starostlivo preštuduje a práca sa potom nerobí od oka alebo podľa úsudku, ale na základe znalostí získaných analýzou pracovného procesu. Znalosti sa využívajú aj pri výcviku a zaškoľovaní pracovníkov, čo prebieha podobne ako tréning u športovcov.
5. Piatym princípom vedeckého riadenia je participácia na vytvorenom. Princíp participácie na vytvorenom je vzájomne prepojený s princípom participácie na vytváraní a znamená rast miezd robotníkov i zamestnávateľov spojený so vzájomným úsilím o spoluprácu a vytváranie prebytku spoločným úsilím a ťahaním za jeden povraz.

Základné princípy Taylorovho vedeckého riadenia obsahujú v rozmanitej miere prvky participatívnosti a umožňujú vedomú participáciu všetkých zúčastnených na chode a prosperite podniku alebo hospodárskej organizácie. Príkladom využitia Taylorovej teórie vedeckého riadenia, zavedenia princípov participácie do ekonomického organizmu a aplikácie znalostí na chod ekonomiky je Japonsko. Japonsko ako jedna z mála krajín sveta aplikovalo v praxi úplný duševný prevrat u zamestnancov i riadiacich pracovníkov od najnižšieho stupňa až po top-manažment. Dokonca možno povedať, že tento úplný duševný prevrat nastal u väčšiny obyvateľov Japonska a jeho výsledkom je participácia väčšiny obyvateľov Japonska na efektívnom chode a prosperite japonskej ekonomiky.

Využitie znalostí v ekonomike

Ako príklad prvého výrazného potvrdenia Taylorových záverov o vedeckom riadení uvádza Peter Drucker obdobie druhej svetovej vojny, keď Američania nemali v podstate nijaký optický priemysel ani kvalifikovaných robotníkov v optike, ale využitím Taylorových princípov vedeckého riadenia v priebehu niekoľkých mesiacov vycvičili potrebné množstvo ľudí a dosiahli v presnej optike vyššiu kvalitu než akú mali vtedy Nemci. Drucker tiež uvádza, že Taylor výrazne ovplyvnil vznik nových ekonomických mocností, ako Japonska a krajín juhovýchodnej Ázie po druhej svetovej vojne. Všetky ranné ekonomické mocnosti modernej histórie, ako Anglicko, USA alebo Nemecko, sa konštitovali vďaka svojmu postaveniu v nových technológiach. Drucker tvrdí, že všetky ekonomické mocnosti po druhej svetovej vojne, ako Japonsko a krajiny juhovýchodnej Ázie, vďaka za svoj vzostup Taylorovmu chápaniu výcviku, ktorý im umožnil v podstate zo dňa na deň dosiahnuť s dovedy väčšinou predindustriálnymi, a preto aj lacnými pracovnými silami, produktivitu svetovej úrovne. Podľa Druckera v desaťročiach po druhej svetovej vojne sa ponímanie výcviku založené na Taylorových prístupoch stalo jediným skutočne účinným motorom hospodárskeho rozvoja.

Aplikácia Taylorovej teórie vedeckého riadenia a využívanie znalostí pri práci výbušne zvýšilo produktivitu. Celé stovky rokov, ako uvádza Drucker, sa schopnosť robotníkov vyrábať a distribuovať tovary nezvyšovala. Stroje síce zvyšovali túto kapacitu, ale robotníci sami neboli oveľa produktívnejší ako ich predchodcovia v dielňach starovekého Grécka, alebo na stavbe ciest v starovekom Ríme. Ale iba pár rokov potom, čo Taylor zaviedol aplikáciu znalostí na prácu, sa začala produktivita zvyšovať o 3.5 až 4 percentá ročne. To podľa Druckera znamená, že sa približne každých 18 rokov produktivita zdvojnásobí a od Taylorových začiatkov sa tak produktivita vo všetkých rozvinutých krajinách zvýšila päťdesiatnásobne. Táto bezprecedentná expanzia sa v rozvinutých krajinách stala základom všetkého rastu životnej úrovne a zvyšovania kvality života.

Participácia a ekonomická reforma

V súčasnosti sme svedkami využívania Taylorovej teórie vedeckého riadenia vo viacerých, ešte donedávna zaostalých krajinách Ázie. Taylorova filozofia aplikácie znalostí a participácie ako zdroja hospodárskeho rastu stojí pri zrode perspektívne ekonomicky najsilnejšieho regiónu na svete, vytvárajúceho sa okolo rýchlo rastúcich

a expandujúcich ekonomík Japonska, krajín juhovýchodnej Ázie a Číny. Ekonomický rast týchto krajín je založený na možnosti participácie čo najväčšieho množstva ich obyvateľov na prosperite jednotlivých ekonomík. Pozoruhodné je, že tento ekonomický rast je založený na využití Taylorovho odkazu, ktorý sa stále ignoruje napríklad v krajinách strednej a východnej Európy, ktoré prechádzajú obdobím transformácie s cieľom zvýšiť výkonnosť svojich ekonomík. Prebiehajúca transformácia ekonomík krajín strednej a východnej Európy si pritom priamo žiada využitie Taylorovho odkazu a kombinácie Taylorovej teórie vedeckého riadenia, jeho filozofie participácie ako zdroja hospodárskeho rastu a aplikácie znalostí v ekonomike spolu s prechodom na moderné informačné technológie.

Hoci po zmene systému v roku 1989 sa v krajinách strednej a východnej Európy deklaroval sociálny zmier, čo umožňovalo využiť participáciu ako zdroj hospodárskeho rastu týchto krajín, nakoniec sa presadil taký model ekonomickej a spoločenskej transformácie, ktorý umožňuje z desiatich obyvateľov zbohatnúť a zvýšiť si životnú úroveň jednému, avšak na úkor schudobnenia a zníženia životnej úrovne ostatných deviatich. Výsledkom tohoto modelu transformácie je prudká sociálna diferenciácia, mnohonásobne vyššia ako vo vyspelých priemyselných štátoch sveta, narastanie sociálnych nerovností a rast sociálnej nestability prejavujúcej sa v rastúcej hrozbe štrajkov a mzdových požiadaviek.

Model transformácie, ktorý sa v krajinách strednej a východnej Európy uskutočňuje v súčasnosti, popiera akúkoľvek možnosť využiť participáciu a aplikácie znalostí v ekonomike ako zdrojov hospodárskeho rastu. Oproti tomu napríklad ekonomická reforma prebiehajúca v Číne, ktorú odštartovali z rovnakého východiskového stavu ako ekonomicкую reformu v krajinách strednej a východnej Európy, je postavená na filozofii, ktorá umožňuje z desiatich obyvateľov zbohatnúť každému podľa podielu a participácie na prebiehajúcej reforme a vytváraní bohatstva. Ekonomická reforma v Číne tak jednoznačne využíva participáciu ako jeden zo zdrojov hospodárskeho rastu. Podobné smerovanie a výsledky ekonomickej reformy ako dosahuje Čína, možno v súčasnosti badať takisto vo Vietname.

Ostáva iba ľutovať, že Európa a najmä stredná a východná Európa, zabudla na Taylorovo posolstvo a nastúpila cestu spoločenských konfliktov, konfrontácie, nepriateľstva a sociálneho napätia namiesto možnej cesty spoločenského zmieru, spolupráce, priateľstva a sociálnej stability spojenej s možnosťou participácie každého obyvateľa na vytváraní svojej ekonomickej prosperity celej krajiny.

Súčasnú hospodársku problémy krajín strednej a východnej Európy spojené s rastom sociálnej, ekonomickej a politickej nestability a celosvetový nedostatok a obmedzenosť surovinných, energetických, finančných a iných zdrojov však ukazujú na potrebu zmeny základnej filozofie ekonomickej i spoločenskej transformácie v krajinách strednej a východnej Európy a na potrebu i nevyhnutnosť využiť iné nekonvenčné zdroje hospodárskeho rastu a spoločenského rozvoja. Jedným z takýchto využiteľných zdrojov hospodárskeho rastu je participácia a aplikácia znalostí v ekonomike. Práve participácia ako možný zdroj hospodárskeho rastu je veľkou a nevyužitou rezervou transformujúcich sa ekonomík krajín strednej a východnej Európy. Participácia je takisto zdroj, ktorého má každá krajina, a teda aj krajiny strednej a východnej Európy, dostatok a ktorý môže zmeniť úpadok alebo stagnáciu ekonomiky na rýchly hospodársky rast.

Participácia je tiež jednou z najdostupnejších a najrýchlejších ciest na zastavenie súčasného ustavičného poklesu životnej úrovne obyvateľstva v transformujúcich sa ekonomikách a k naštartovaniu jej rastu. Uvedomenie si možnosti využitia participácie ako zdroja hospodárskeho rastu a rastu životnej úrovne obyvateľstva, môže viesť k radikálnej zmene vnímania vzťahov v transformujúcich sa ekonomikách krajín strednej a východnej Európy a k následnej zmene základného sociálneho a ekonomického vzorca prebiehajúcej transformácie v smere začatia využívania participácie ako zdroja hospodárskeho rastu a umožnenia maximálnej participácie obyvateľstva na dosahovaní výkonnosti a vytváraní prosperity týchto transformujúcich sa ekonomík a následne aj k harmonizácii vzťahov v ekonomike i v spoločnosti.

Hospodárske noviny, 2. 8. 1995